

ارائه الگوی برنامه آموزشی کارآفرینی برای کودکان پیش دبستانی در ایران بر اساس طبقه بندی بلوم

محمدرضا ستوده¹ - میثم مدرسی^{2*}

1. دانشجوی کارشناسی ارشد کارآفرینی، دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اداری دانشگاه سمنان

2. استادیار دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اداری دانشگاه سمنان

تاریخ دریافت: 1400/06/20

تاریخ پذیرش: 1400/09/24

چکیده

طی دهه گذشته، آموزش کارآفرینی به کودکان در بسیاری از کشورها به یک موضوع اساسی درسی تبدیل شده است اما با وجود اهمیت این موضوع، خلاء پژوهش‌هایی که به طور صریح آموزش کارآفرینی در سنین پیش دبستانی را مورد بررسی قرار می‌دهند، در کشور به چشم می‌خورد. بر این اساس این پژوهش به دنبال ارائه الگوی برنامه آموزشی کارآفرینی در دوره پیش دبستانی در کشور است. تحقیق حاضر اکتشافی و از نظر هدف، کاربردی و از نظر روش گردآوری داده‌ها کیفی از نوع تحلیل محتوای کیفی است. داده‌های این پژوهش از خبرگان متنوع شامل بنیان‌گذاران مهدکودک‌ها و کلیه مدیران، کارشناسان و خبرگان حوزه آموزش در مهدکودک‌ها و مدارس پیش دبستانی در کشور، با حداقل ده سال سابقه تحصیلات و یا تجربه مرتبط با کارآفرینی در این حوزه و در بازه زمانی ابتدا تا انتهای سال 1399 جمع‌آوری شده است. برای گردآوری اطلاعات از مصاحبه نیمه ساختار یافته با 13 نفر از خبرگان و به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی از کدگذاری استفاده شده است. نتایج پژوهش با استفاده از تلفیق مولفه‌های طبقه بندی بلوم شامل سه مولفه درک و فهم، بکارگیری و کاربرد و تفکر نقادانه و خلق و ابعاد برنامه آموزشی شامل اهداف، محتوا، روش تدریس و نقش معلم در قالب ماتریس برنامه آموزش کارآفرینی برای کودکان ارائه گردیده است.

واژه‌های کلیدی: آموزش کارآفرینی، الگوی برنامه آموزشی، طبقه بندی بلوم، کودکان پیش دبستانی

مقدمه

بخش زیادی از یادگیری در سنین پایین اتفاق می‌افتد و آموزش صحیح و موثر در دوره پیش دبستانی امکان موفقیت در دوره‌های بعدی را بیشتر می‌کند (آخس و همکاران، 1395). اثربخشی آموزش کارآفرینی نیز با یادگیری آن در سنین پایین اتفاق می‌افتد (Raposo and Do paco, 2011). بهترین دوره برای آموزش، توسعه و کسب دانش اولیه نسبت به کارآفرینی دوران کودکی و نوجوانی است (Heilbrunn, 2010). از طرفی آگاهی در میان سیاست‌گذاران کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه نسبت به اهمیت دوره پیش دبستانی جهت سرمایه‌گذاری بر روی کودکان رو به افزایش است (Bassok, 2010) به طوری که حدود دو سوم از کشورهای اروپایی از جمله فنلاند، سوئد، لوکزامبورگ، ایرلند، قبرس، اسپانیا، ایسلند، لهستان، بلغارستان، اتریش، رومانی، مالت و لتونی ضرورت آموزش کارآفرینی را تشخیص داده و آن را وارد برنامه درسی ملی خود در دوره پیش از دبستان و ابتدایی نموده‌اند (سبزه، 1397). تنها در آمریکا بیش از 2200 دوره کلاس و 1600 مدرسه با فعالیت کارآفرینی وجود دارد (Pittaway et al, 2011) و 43 ایالت بودجه برنامه پیش دبستانی را تامین می‌کنند و به بیش از 1/3 میلیون نفر از کودکان چهار ساله ارائه خدمت می‌کنند (Friedman-krauss et al, 2018).

در ایران برنامه‌های آموزشی دوره پیش دبستانی متناسب با ویژگی‌ها و نیازهای کودکان طراحی نمی‌شوند، از نظم و پایداری همراه با انعطاف‌پذیری برخوردار نیستند، متناسب با سطح توانایی‌های کودکان نیستند، به شیوه اصولی بازی در این مراکز توجه نمی‌شود، به استقلال و انتخاب‌های شخصی ارزش داده نمی‌شود و فعالیت‌های مختلف در برنامه‌ها بیشتر یکنواخت‌اند و تنوع لازم را ندارند (کریم زاده، 1393). در اسناد بالادستی ایران، اهداف و شایستگی‌های کارآفرینانه مورد توجه‌اند؛ لیکن شرایط و امکانات اجرایی لازم برای تحقق این اهداف فراهم نشده‌اند که از دلایل آن تمرکزگرایی شدید، نداشتن سیستم منظم برای تربیت و جذب معلمان کارآمد و عدم ارتباطات سازنده بین آموزش و پرورش و سایر نهادهاست در حالی که در کشورهای پیشرو محتوای تلفیقی و بین‌رشته‌ای و پرورش شایستگی‌های کارآفرینانه در دروس مختلف مورد توجه است (مرتضی نژاد و همکاران، 1396). در ایران،

در حوزه آموزش کارآفرینی به کودکان پژوهش‌های اندکی صورت گرفته است که بیشتر بر ضرورت آموزش کارآفرینی در این مقطع تاکید داشته اند (بهمنی و همکاران، 1396). همچنین طبق نتایج تحقیقات حوزه آموزش کارآفرینی، آنچه در برنامه‌ها باید آموزش داده شود و نحوه چگونگی آموزش مورد اجماع واقع نشده است، Sirelkhatim and Gangi (2015). با توجه به موارد ذکر شده و اینکه در نظام آموزشی ایران چند سالی است برنامه آموزش پیش دبستانی مطرح شده است ضرورت انجام پژوهش‌های مرتبط، بیش از پیش اهمیت خود را نمایان می‌سازد. به همین دلیل برای اتخاذ یک استراتژی کارآمد در امر آموزش کارآفرینی به کودکان، باید به طراحی الگوها و برنامه‌های آموزشی و درسی پرداخت (سبزه، 1394). در همین راستا پژوهش حاضر به دنبال ارائه یک برنامه آموزشی کارآفرینی کارا برای مقطع پیش دبستانی است و سوال اصلی پژوهش حاضر عبارت است از: برنامه آموزشی مناسب برای آموزش کارآفرینی به کودکان پیش دبستانی چیست؟

مروری بر مبانی نظری و پیشینه تحقیق آموزش کارآفرینی در پیش دبستانی

پیش دبستانی یک دوره حیاتی برای کودکان است زیرا سرعت یادگیری و رشد آنها در این دوره در بالاترین سطح قرار دارد و افراد دارای بیشترین ظرفیت یادگیری در دوران اولیه آموزش خود قرار دارند و مطالعاتی که اهمیت آموزش پیش دبستانی را نشان می‌دهد، به این نتیجه رسیده اند که تحصیل در دوره پیش دبستانی به طور مستقیم بر تحصیلات، شغل و زندگی اجتماعی فرد تاثیر می‌گذارد. (sarikaya and coskun 2015) بنابراین منفعت حاصل از آموزش کارآفرینی نیز با شروع یادگیری هر چه زودتر آن حاصل می‌شود (Raposo and Do 2011). در واقع توسعه ظرفیت‌های فردی مانند خلاقیت، اعتماد به نفس و قدرت استدلال در فرایند آموزش پایه و مقدماتی بسیار حیاتی است (Pinho et al., 2019). در تعریف برنامه‌های آموزش کارآفرینی برای کودکان برخی از محققان بر ترغیب دانش آموزان به شروع کسب و کارهای جدید در محیط‌های یادگیری (Nielsen and Gartner, 2017) و برخی بر خلق ارزش توسط دانش آموزان متمرکز هستند (Lackeus and Middelton, 2015) اما تاکید

اصلی در اغلب آموزش‌های کارآفرینی به کودکان بر عناصر کارآفرینانه مانند خلاقیت، رشد و شکوفایی رفتارهای کارآفرینانه است. (سبزه، 1394)

ابعاد برنامه‌های آموزشی کارآفرینی

الف) اهداف

دولت سوئد هدف از آموزش کارآفرینی را ایجاد اشتغال، تشویق کودکان به داشتن حس کنجکاوی بیشتر، ابتکار عمل، توانمندی و اشتیاق معرفی می‌نماید (Axelsson et al, 2015). از جمله مهم‌ترین اهداف آموزش کارآفرینی می‌توان به آگاهی دانش‌آموزان از فرایند خود اشتغالی، کسب دانش برای تجارت و پرورش بینش کارآفرینی (Fuchs et al, 2008) و کاهش هزینه شکست با کسب تجارب متعدد در مشاغل کوچک و بهبود مهارت‌های فردی و افزایش سطح دورنمای فکری برای آینده (Marnoto and Carvalho, 2016) اشاره نمود. در واقع با توجه به اینکه شناسایی و تحریک استعدادها و مهارت‌ها در راستای تقویت نگرش‌ها و رفتارهای کارآفرینانه از اهداف آموزش کارآفرینی است، باید برنامه‌های آموزشی در سطوح پایین‌تر به منظور آگاهی و تقویت نگرش به سوی کارآفرینی تدارک دیده شود (Europe Commission, 2016).

ب) محتوا

نگرش مثبت به کارآفرینی بیش از هر چیز از طریق تدوین محتوی برنامه‌های درسی تحقق می‌یابد (Obisanya and Akinbami, 2010). محتوای یادگیری کارآفرینان شامل پنج بعد یادگیری درباره خود، یادگیری درباره کسب و کار، یادگیری درباره محیط شبکه‌های کارآفرینی، یادگیری درباره مدیریت کسب و کار و یادگیری درباره ماهیت مدیریت ارتباطات است (Cope, 2003). در کل تدوین محتوای دوره‌های آموزشی کارآفرینی برای کودکان پیش دبستانی بر اساس زندگی واقعی کارآفرینان موفق اهمیت بسیاری دارد (سبزه، 1394).

ج) روش تدریس

از جمله شیوه‌های تدریس کارآفرینی می‌توان به استفاده از روش‌های بازی، روش‌های مشاهده، الگوبرداری و یادگیری کودکان از یکدیگر، استفاده از روش تکرار و یادگیری از

خطاها، روش حل مسئله، روش انجام پروژه، روش عملی مبتنی بر کسب تجربه از موفقیت‌های واقعی زندگی، روش‌های کودک محور، پویا و مبتنی بر فعالیت کودکان و روش‌های مبتنی بر هنر و خلاقیت اشاره نمود (سبزه، 1397). به عنوان مثال روش تدریس مبتنی بر بازی به دانش آموزان اجازه می‌دهد تا طرز فکر فعلی خود را بررسی کرده و آنرا با کارآفرینان مقایسه کنند (Sidhu et al., 2015). همچنین فعالیت‌های مبتنی بر بازار از جمله خرید و فروش در برنامه پیش دبستانی سبب تقویت انگیزه و اشتیاق و علاقمندی کودکان می‌شود (Samad et al., 2021).

د) نقش معلم

معلمان گاهی اوقات به وسیله ایجاد یک محیط یادگیری آرام برای کودکان روحیه کارآفرینی را در آنان ایجاد می‌کنند (Christianti et al., 2019). البته آموزش کارآفرینی مشروعیت اندکی در میان معلمان دارد (Fejes et al, 2019) و بین معلمان و دیگر افرادی که خواستار آموزش و پیشرفت کارآفرینی در جامعه هستند اتفاق نظر وجود ندارد (Mwasalwiba, 2010). همچنین تفاوت‌هایی در میان رفتار معلمان در نحوه توصیف آموزش کارآفرینی وجود دارد. یک گروه از معلمان نمونه‌هایی از چگونگی استفاده از تمرین‌های خلاقانه با هدف توسعه مهارت‌های کارآفرینی را ارائه می‌دهند در حالی که گروه دیگر از معلمان اصلا درگیر آموزش کارآفرینی نیستند (Fejes et al, 2019). در مجموع نقش معلمان در روند اجرای آموزش کارآفرینی باید تغییر کند و آنها باید مطابق با رویکردهای تدریس مدرن، به عنوان مشاور و هماهنگ‌کننده فعالیت‌های دانش آموزان ایفای نقش کنند تا دانش آموزان فرصت کافی برای یادگیری، خود مختاری، مسئولیت‌پذیری و انعطاف‌پذیری در مواجهه شدن با مشکلات را داشته باشند (Juvova et al, 2017).

مدل مفهومی پژوهش

بلوم اهداف شناختی یادگیری را در شش طبقه دانش، درک و فهم، کاربرد، تجزیه و تحلیل، ترکیب و ارزشیابی جدا نمود. در نسخه بازنگری شده طبقه بندی (Krathwohl, 2002) سطوح یادگیری از پایین به بالا به ترتیب عبارتند از: 1- یادآوری، 2- درک و فهم، 3-

کاربرد، 4- تجزیه و تحلیل، 5- ارزیابی و 6- خلاقیت. در این پژوهش با الهام از طبقه بندی بازنگری شده بلوم و با در نظر گرفتن سادگی و قابلیت فهم بیشتر، سه سطح اصلی یادگیری شامل درک و فهم، کاربرد و تفکر نقادانه و خلق انتخاب شد و محقق در جستجوی این موضوع است که هر یک از ابعاد برنامه آموزشی کارآفرینی در هر کدام از سطوح منتخب چارچوب بلوم چگونه تعریف شود.

پیشینه تحقیق

سیاری از پیش دبستانی‌های سوئدی آگاهانه یادگیری کارآفرینانه را به عنوان راهی برای تقویت خلاقیت و توانایی دانش آموزان در تصمیم گیری‌های خود در نظر می‌گیرند هرچند این برنامه‌ها همیشه منجر به فرصت سازی برای خلاقیت کودکان نمی‌گردد (Insulander et al., 2015). سبزه (1394) در طراحی الگوی برنامه درسی کارآفرینی برای کودکان پیش دبستانی عناصر اصلی برنامه درسی را بر اساس سه مولفه اصلی کارآفرینی (دانش، نگرش و مهارت) تنظیم نمود. طبق نتایج پژوهش وی، انجام روش‌هایی از قبیل بازی‌های خلاق، انجام فعالیت‌های عملی به روش فعال و سازمان یافته، انجام پروژه‌ها و مشارکت گروهی، دست ورزی، قصه گویی و نمایش خلاق، شعرخوانی و سرود همگی از جمله روش‌های موثر آموزش کارآفرینی به کودکان هستند. عزیزی و مختاری (1396) نیز با رویکردی تلفیقی به شناسایی محتوای برنامه درسی کارآفرینی برای کودکان مقطع ابتدایی در چارچوب دانستن، انجام دادن و بودن پرداختند. طبق نتایج، محتوا و فعالیت‌های مرتبط با دانستن از جمله آشنایی با مشاغل، مفهوم پول، سواد مالی، شناخت محصولات جدید؛ انجام دادن شامل؛ فعالیت‌های یادگیری گروهی، انجام محاسبه‌های مالی، ارایه محصولات، برگزاری بازارچه و کارآفرینانه بودن شامل علاقه مندی به مسیر شغلی کارآفرینانه است. همچنین سبزه (1397) روش‌های یاددهی-یادگیری برای آموزش کارآفرینانه در دوره پیش دبستانی را تحت سه طبقه روش‌های مبتنی بر بازی و فعالیت کودک، روش‌های مبتنی بر انجام پروژه، کسب تجارب مبتنی بر زندگی واقعی، اکتشاف و کاوشگری و روش‌های مبتنی بر خلاقیت و هنر معرفی نمود.

روش شناسی

روش پژوهش برحسب هدف کاربردی است و برحسب گردآوری اطلاعات کیفی از نوع تحلیل محتوای کیفی می‌باشد. خبرگان مورد رجوع در این پژوهش شامل بنیان گذاران مهد کودک‌ها و کلیه مدیران، کارشناسان و خبرگان حوزه آموزش در مهد کودک‌ها و مدارس پیش دبستانی استان تهران، با حداقل ده سال سابقه تحصیلات و یا تجربه مرتبط با کارآفرینی در این حوزه در سال 1399 بوده‌اند. در این پژوهش نمونه گیری به صورت هدفمند است که به معنای انتخاب هدف دار نمونه‌ها برای کسب دانش یا اطلاعات است. همچنین با استفاده از روش اشباع داده در پژوهش‌های کیفی به عنوان استاندارد طلایی پایان نمونه گیری (رنجبر و همکاران، 1391) سیزده مصاحبه نیمه ساختاریافته انجام شد. در راستای مدل پژوهش سوالات کلی زیر پس از تایید روایی از طریق خبرگان، از مصاحبه شوندگان پرسیده شد:

1. اهداف آموزش کارآفرینی متناسب برای کودکان پیش دبستانی چیست و چگونه باید تعریف شود؟
 2. محتوای آموزش کارآفرینی متناسب با کودکان پیش دبستانی چیست و باید چگونه تعریف شود؟
 3. شیوه تدریس متناسب کارآفرینی برای کودکان پیش دبستانی باید چگونه باشد؟
 4. نقش معلم برای آموزش کارآفرینی به کودکان پیش دبستانی باید چگونه تعریف شود؟
- همچنین جهت اطمینان از کیفیت طرح تحقیق شامل قابل تایید بودن، قابل قبول بودن، قابل انتقال بودن و قابل اعتماد بودن (Rao and Perry, 2003) به ترتیب از ابزارهایی همچون آموزش مفاهیم تحقیق به مصاحبه شوندگان قبل از شروع فرآیند مصاحبه، چارچوب مفهومی اولیه به عنوان بنیای بحث با خبرگان، کسب بازخوردهایی از مصاحبه شوندگان برای تایید نهایی نتایج و همچنین یک دستورالعمل و رویه استاندارد برای فرایند مصاحبه و استخراج نتایج مربوطه بهره گرفته شد. در این مصاحبه‌ها که با توجه به شرایط مصاحبه و زمان مدنظر مصاحبه شوندگان بین 50 الی 90 دقیقه به طول انجامید، محورهای اصلی گفتگو از قبل در اختیار مصاحبه شوندگان قرار می‌گرفت تا آمادگی بیشتری برای جلسه مصاحبه داشته باشند. همچنین در ابتدای هر مصاحبه محقق به معرفی مفصل خود و موضوع پژوهش پرداخت و با ایجاد یک

جو صمیمانه و فضای اعتماد، مصاحبه شونده را از محرمانه ماندن پاسخها در تحلیل محتوی و ارائه نتایج مصاحبهها مطمئن نمود. همچنین اجازه ضبط مصاحبه نیز در ابتدا گرفته شد و همه مصاحبهها برای پیاده سازی ضبط گردید. پس از گردآوری دادههای کیفی با استفاده از ابزار مصاحبه، استخراج، بازنویسی، حذف و ادغام و در نهایت طبقه بندی مفاهیم از طریق کدگذاری باز و محوری انجام شد.

یافته‌ها

توصیف جمعیت شناختی

جدول 1 اطلاعات جمعیت شناختی مصاحبه شوندهگان تحقیق را نشان می‌دهد.

جدول 1. اطلاعات جمعیت شناختی مصاحبه شوندهگان

ردیف	تحصیلات	تجربیات مرتبط و سابقه کار	جنسیت	سن
1	کارشناسی ارشد	مربی کودک و مدیر موسسه دوران (15 سال)	زن	35
2	کارشناسی ارشد	مدیر عامل موسسه هم نوا (11 سال)	زن	50
3	کارشناسی ارشد	فعال حوزه کودک در موسسه بلندای هنر میهن (16 سال)	زن	42
4	دکتری	مدیر موسسه آموزش مهارت‌های زندگی افلاطون (10 سال)	مرد	53
5	دکتری	مدیر پروژه خلاقیت کده دانشگاه شریف (10 سال)	زن	42
6	کارشناسی ارشد	مربی کودک (10 سال)	زن	38
7	کارشناسی ارشد	مربی موسسه استعداد یابی کودکان کیو تلنت (10 سال)	زن	39
8	کارشناسی ارشد	فعال حوزه کودک (12 سال)	زن	37
9	کارشناسی ارشد	مدرس دوره‌های مربیگری، تسهیلگر خلاقیت و کارآفرینی (10 سال)	زن	46
10	دکتری	مشاور و مدرس کارآفرینی و مدیر خانه کارآفرینی و پرورش خلاقیت کودکان (13 سال)	مرد	39
11	کارشناسی ارشد	مدیر خانه خلاقیت و پرورش استعداد ژاهو (11 سال)	زن	48
12	دکتری	استاد دانشگاه و مشاور کارآفرینی، نوآوری و خلاقیت (10 سال)	مرد	42
13	کارشناسی ارشد	فعال و پژوهشگر کودکان (11 سال)	زن	39

مصاحبه شوندهگان این پژوهش 3 نفر مرد و 10 نفر زن بوده اند و 4 نفر از آنها دارای مدرک دکتری و 9 نفر دارای مدرک کارشناسی ارشد هستند. در این تحقیق پس از انجام هر

مصاحبه و تنظیم نوشتاری، متن به دقت مورد بازنگری قرار گرفته و کدگذاری انجام شد. به همین ترتیب برای پس از حذف و ادغام کدهای مشابه و قرار دادن کدهایی با مفهوم مشابه در طبقات مجزا، کدگذاری محوری صورت پذیرفت و در نهایت با مبنا قرار دادن چارچوب بلوم و توجه به سه سطح یادگیری بلوم کدگذاری انتخابی صورت پذیرفت. نتیجه نهایی کدگذاری که اهداف پژوهش را نیز محقق نمود در قالب یک ماتریس که شامل دو محور ابعاد برنامه و سطوح یادگیری است به صورت جدول 2 ارائه گردیده است.

جدول 2. نهایی کدگذاری محوری

اهداف	درک و فهم	بکارگیری و کاربرد	تفکر نقادانه و خلق
آشنایی کودکان با ادبیات اقتصادی به زبان ساده، شناساندن مفاهیم پایه ای کسب و کار، فهم ارزش کارآفرینی، آشنایی کودک با مشاغل مختلف	ایجاد نگرش کارآفرینانه، تقویت ویژگی های شخصیتی کارآفرینانه، تربیت و معرفی کارآفرینان بالقوه به جامعه در بلند مدت	ایجاد روحیه پرسش گری، ایجاد تفکر نقادانه در فعالیت های روزمره، آموزش تفکر جانبی، آموزش تفکر خارج از چارچوب، تاکید بر تفکر واگرا	
محتوی مبتنی بر شعر و داستان جهت آشنایی کودکان با موضوعات مرتبط با کارآفرینی، افراد موفق و کارآفرینان موفق و کسب و کارهای مختلف	محتوی مرتبط با مهارت های اساسی کارآفرینی شامل مدیریت زمان، برنامه ریزی، شبکه سازی، مهارت های ارتباطی، هوش مالی، بازاریابی و فروش	محتوای مبتنی بر اتفاقات روزمره و بومی در بستر زندگی، تکنیک های تقویت خلاقیت نظیر اسکمپر و نیلوفر آبی، تکنیک های حل مسئله	
بازدید از نمایشگاه ها، بازدید از مشاغل، اردوهای علمی، بازدید از مراکز کارآفرینی و خلاقیت، مشاهده گری، روش تقلید، برگزاری ورکشاپ	بازی و ایفای نقش، الگوبرداری، کار گروهی منجر به هم افزایی، بازی های مشارکتی، بازی های وانمودی، استفاده از روش مونته سوری	روش تدریس مبتنی بر حل مسئله، روش تدریس پرسش و پاسخ، روش تدریس آزمون و خطا، بازی های خلاق، استفاده از روش تدریس رجیو املیا، روش تدریس غیر مستقیم	
توانمندی در ایجاد بینش کارآفرینی در کودک، دغدغه مند بودن معلم در موضوع کارآفرینی، برقراری فرصت ها و دسترسی های برابر برای کودکان،	ایفای نقش تسهیل گری، وسعت دادن دید کودک، عنوان مثال های جدید و به روز، فضا دادن به کودک برای پیاده سازی ایده ها، درخواست نقاشی کردن اهداف از	ایجاد محیطی پویا، منعطف و با آزادی عمل، تقویت قدرت ایده پردازی کودک، برنامه ریزی برای پیچیده کردن و چالش برانگیز کردن بازی های کودک، جابجایی مداوم بین	

تفکر نقادانه و خلق	بکارگیری و کاربرد	درک و فهم
نقش تسهیل گری و مربی گری، کمک به فرضیه سازی کودکان، درگیر کردن و به چالش کشیدن کودک برای حل مسئله، طرح سوال هوشمند	کودک، ایجاد فضا برای تجربه کردن کودک در قالب بازی، آموزش منطبق با فرهنگ جامعه	استفاده از امکانات محلی، ارتباط مداوم با والدین کودک، حمایت از توانمندی های بالقوه و بالفعل کودک، تشویق کلامی

بر اساس نتایج پژوهش از اهداف آموزش کارآفرینی در سنین پیش دبستانی برای درک و فهم هر چه بهتر ویژگی های پایه و کارآفرینانه می توان به آشنایی کودک با ادبیات اقتصادی به زبان ساده، شناساندن مفاهیم پایه ای کسب و کار، فهم ارزش آفرینی، آشنایی کودک با مشاغل مختلف اشاره نمود. اهداف آموزش کارآفرینی به کودکان پیش دبستانی در سایر طبقات بلوم نیز در جدول 2 مشخص گردیده است. در حیطه محتوای آموزش کارآفرینی، محتوا برای درک و فهم هر چه بهتر در سنین پیش دبستانی باید در قالب شعر، داستان، مالتی مدیا و سایر امکانات موجود جهت آشنایی کودکان با موضوعات مرتبط با کارآفرینی، افراد موفق و کارآفرینان موفق و کسب و کارهای مختلف باشد. محتوای آموزشی در سایر سطوح نیز طبق جدول 2 نتایج قابل مشاهده است. در موضوع روش تدریس، نتایج نشانگر آن است که روش های تدریس مناسب برای درک و فهم هر چه بهتر مفاهیم کارآفرینی در کودک می تواند شامل بازدید از نمایشگاه ها، بازدید از مشاغل، اردوهای علمی، بازدید از مراکز کارآفرینی و خلاقیت، مشاهده گری، روش تقلید و برگزاری و رکشاپ باشد. روش تدریس در سایر سطوح نیز در جدول 2 به نمایش درآمده است. در زمینه نقش معلم، برای درک و فهم هر چه بهتر مفاهیم کارآفرینی در کودکان ویژگی هایی از قبیل توانمندی در ایجاد بینش کارآفرینی در کودک، دغدغه مند بودن معلم در موضوع کارآفرینی، برقراری فرصت ها و دسترسی های برابر برای کودکان، استفاده از امکانات محلی، ارتباط مداوم با والدین کودک، حمایت از توانمندی های بالقوه و بالفعل کودک و تشویق کلامی می باشد. سایر موارد نیز در جدول 2 قابل مشاهده است.

بحث و نتیجه گیری

در این پژوهش مولفه‌های برنامه آموزشی کارآفرینی در مقطع پیش دبستانی با استفاده از چارچوب بلوم ارائه شده است. محقق برای هر یک از عناصر چهارگانه آموزش کارآفرینی در هر طبقه معین شده از طبقات چارچوب بلوم در این پژوهش (درک و فهم، بکارگیری و کاربرد و تفکر نقادانه و خلق) مولفه‌ای را شناسایی نمود و بدین ترتیب الگوی برنامه آموزش کارآفرینی در مقطع پیش دبستانی در قالب یک ماتریس تدوین گردید. نتایج پژوهش درباره هر یک از ابعاد برنامه آموزش کارآفرینی به کودکان قابل بحث است. هدف از آموزش کارآفرینی در مطالعات پیشین شامل پرورش مهارت‌ها و ویژگی‌های کارآفرینانه (استیری، 1389)، خوداشتغالی و آمادگی شغلی (اسمی، 1393)، آشنایی با مشاغل، مفاهیم پولی و سواد مالی (عزیزی و مختاری 1396)، آشنایی کودکان با مفاهیم پایه کارآفرینی (عزیزی و همکاران 1398)، تعلیم و توسعه نگرش مثبت کارآفرینانه (Seikkula-Leino, 2011) و حل مشکلات اجتماعی از طریق راه حل‌های نوآورانه و خودشناسی در حیطه عاطفی، اجتماعی، شناختی، فیزیکی و کلامی (Sarikaya and coskun, 2015) می‌باشد. توضیح و فهماندن ارزش فعالیت‌های کارآفرینانه به کودکان موضوع جدیدی است که در نتایج پژوهش حاضر بر آن تاکید گردیده است.

در رابطه با محتوای آموزش کارآفرینی نیز برخی از مطالعات پیشین به نتایج مشابه دست یافته اند بدین ترتیب که محتوای آموزش کارآفرینی باید مبتنی بر دانش اقتصاد و بازار، دانش و نگرش خویش فرمایی، خلق کار و درآمد زایی و کسب مهارت‌های تحلیل اقتصادی و برنامه ریزی و مدیریت کسب و کار باشد (اسمی، 1393). در مطالعات قبلی بر فرایند محوری محتوا و مبتنی بودن بر تدوین پروژه برای راه اندازی کسب و کار (مرتضی نژاد و همکاران 1396) اشاره گردیده است. در پژوهش حاضر بر مهارت‌های اساسی کارآفرینی به عنوان محتوی تاکید می‌گردد.

در زمینه روش تدریس، همسو با نتایج مطالعه حاضر در مطالعات پیشین نیز بر استفاده از روش‌هایی از قبیل بازی‌های خلاق، انجام فعالیت‌های عملی به روش فعال و سازمان یافته، انجام پروژه‌ها و مشارکت‌های گروهی، دست ورزی، قصه گویی، نمایش خلاق و سرود (سبزه

1394)، داستان سرایی (آراستی و همکاران 1395)، سخنرانی میهمان، کارگاه آموزشی، ایفای نقش و بازدید علمی (احمدی و همکاران 1396)، روش مبتنی بر بازی و فعالیت کودک و روش های مبتنی بر انجام پروژه، کسب تجارت مبتنی بر زندگی واقعی و اکتشاف و کاوشگری و روش های مبتنی بر هنر و خلاقیت (سبزه 1397) اشاره گردیده است.

در مورد نقش معلم، مطالعات پیشین به ویژگی هایی از قبیل فرصت دادن به کودک برای حل مسائل مختلف، پرورش روحیه اعتماد به نفس کودکان، تعامل بین معلم و کودک هنگام تدریس و تجربه کافی معلم برای اجرای طرح درس (اسمی، 1393)، تطابق با رویکردهای تدریس مدرن، ایفای نقش به عنوان مشاور و هماهنگ کننده فعالیت های دانش آموزان جهت ایجاد فرصت کافی برای دانش آموزان برای یادگیری، خود مختاری، مسئولیت پذیری و انعطاف پذیری در مواجه شدن با مشکلات (Juvova et al, 2017) و همچنین آمادگی معلمان نسبت به ادغام مهارت های تفکر مرتبه بالاتر به ویژه از نظر مهارت، دانش و کاربرد Suffian, (and Nachiappan, 2019) اشاره نموده اند. در پژوهش حاضر به نقش های جزئی تر برای معلمانی که آموزش کارآفرینی به کودکان را بر عهده دارند تاکید می شود. در مجموع در هر چهار مولفه آموزش کارآفرینی، مشارکت ویژه پژوهش حاضر در طبقه بندی نظام مند هر یک از مولفه ها در سه سطح متوالی درک و فهم، کاربرد و خلق می باشد زیرا تفکیک و تمایز مولفه ها در سطوح مختلف، هم به ایجاد یک فهم دقیق تر از موضوعات کمک نموده و هم برنامه ریزی آموزشی در این حوزه ها را آسان تر می نماید. از طرفی مطالعات قبلی در این حوزه اکثرا با رویکرد کمی و ابزار پیمایش به بررسی موضوع پرداخته اند اما تحقیق حاضر با رویکردی کیفی به دنبال شناسایی عوامل ناشناخته احتمالی و مغفول در مطالعات پیشین بوده و نتایج مبسوط در مورد هر یک از مولفه های آموزش کارآفرینی مبین این موضوع است. همچنین استفاده از چارچوب بلوم به عنوان یکی از ابزارهای ارزشمند شناخته شده در زمینه تدوین برنامه های آموزشی، رویکردی ارزشمند در بررسی موضوع مطالعه می باشد.

پیشنهادها

بر اساس نتایج پژوهش پیشنهاد می‌گردد برای برنامه ریزی آموزش کارآفرینی به کودکان اهداف باید کاملاً مشخص و در سطوح متفاوت، به صورت متمایز تعیین شود. همچنین محتوا، روش تدریس و نقش معلم نیز با توجه به اهداف برنامه و سطح مورد نظر یادگیری به صورت کاملاً دقیق و متمایز مورد بررسی قرار گیرد. همچنین پیشنهاد می‌شود به منظور ایجاد و تقویت نگرش کارآفرینانه، تدوین برنامه کاربردی آموزشی و پرورش روحیه خلاقانه در کودکان مقطع پیش دبستانی، بنیان گذاران مهدکودک‌ها و کلیه مدیران، کارشناسان و خبرگان حوزه آموزش در مهدکودک‌ها و مدارس پیش دبستانی از ماتریس برنامه آموزشی کارآفرینی ارائه شده در پژوهش حاضر بهره برده و آن را در برنامه‌های جاری و آتی مورد توجه قرار دهند.

در پژوهش حاضر از مدل یادگیری شناختی بلوم استفاده شده است. در مطالعات آینده می‌توان از مدل‌های مختلفی که در حوزه یادگیری وجود دارند بهره گرفت. همچنین در پژوهش حاضر، ابعاد آموزش کارآفرینی در قالب چهار عنصر اصلی شامل اهداف، محتوا، روش تدریس و نقش معلم مدنظر قرار گرفت. پیشنهاد می‌گردد در پژوهش‌های آتی به دیگر عناصر برنامه‌های آموزشی از قبیل روش ارزشیابی، سازماندهی فضا و محیط یادگیری، زمان، ابزار و وسایل یادگیری نیز پرداخته شود.

منابع

- آراستی، زهرا؛ قدوسی، سمیرا؛ باقری، افسانه. (1397). تاثیر آموزش کارآفرینی از طریق روش داستان سرایی بر نگرش کارآفرینانه دانش آموزان مقطع ابتدایی. توسعه کارآفرینی، 9(4): 593-612.
- اسمی، کرامت (1393). طراحی چارچوب برنامه درسی کارآفرینی و ارزیابی برنامه درسی رشته‌های کارشناسی مدیریت و برنامه ریزی آموزشی و آموزش و پرورش پیش دبستانی و دبستان از منظر آن. رساله دکتری چاپ شده در رشته برنامه ریزی درسی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه شیراز.
- احمدی، آیدا؛ محمدکاظمی، رضا؛ محمدی الیاسی، قنبر. (1396). شناسایی شیوه‌های آموزش کارآفرینی در حیطه ی یادگیری عاطفی با رویکرد «آموزش از طریق تفریحات سالم». توسعه کارآفرینی، 10(2): 201-220.
- استیری، عالیه (1389). ضرورت بسترسازی آموزش کارآفرینی در دوره ابتدایی و تبیین عناصر برنامه درسی آن. پایان نامه ارشد. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی دانشگاه الزهرا، تهران.
- آخش، سلمان؛ حسینی خواه، علی؛ عباسی، عفت؛ موسی پور، نعمت الله. (1395). آسیب شناسی وضعیت آموزش و برنامه درسی دوره پیش از دبستان ایران. فصلنامه مطالعات پیش دبستان و دبستان، 2(6): 1-31.
- بهمنی، ندا؛ آراستی، زهرا؛ حسینی، سید رسول. (1396). آموزش کارآفرینی در مقطع ابتدایی با هدف تقویت نگرش کارآفرینانه. توسعه کارآفرینی، 10(4): 555-574.
- رنجبر، هادی؛ حق دوست، علی اکبر؛ صلصالی، مهوش؛ خوشدل، علیرضا؛ سلیمانی، محمدعلی؛ بهرامی، نسیم. (1391). نمونه گیری در پژوهش‌های کیفی: راهنمایی برای شروع. مجله دانشگاه علوم پزشکی ارتش جمهوری اسلامی ایران، 10(3): 238-250.
- سبزه، بتول (1394). طراحی الگوی برنامه درسی کارآفرینی برای کودکان پیش از دبستان و ارزشیابی آن از دیدگاه متخصصان برنامه درسی، کارآفرینی و مربیان. فصلنامه مطالعات پیش دبستان و دبستان، سال اول، 1(1): 140-160.

- سبزه، بتول (1397). آموزش کارآفرینانه به عنوان رویکردی جدید در آموزش کودکان. فصلنامه مطالعات برنامه درسی ایران، 13(51):80-57.
- عزیزی، زهره؛ صفاری نیا، مجید؛ علی پور، احد؛ زعفریان، رضا. (1398). تاثیر بسته آموزش کارآفرینی بر مولفه‌های خلاقیت و اعتماد به نفس کودکان پیش دبستانی. توسعه کارآفرینی، 12(2):261-280.
- عزیزی، محمد؛ مختاری، نگار. (1396). آموزش کارآفرینی برای دانستن، انجام دادن و بودن در دوره ابتدایی با رویکرد تلفیقی. توسعه کارآفرینی، 10(4):635-654.
- کریم زاده، عنایت (1393). آسیب شناسی برنامه‌های مراکز پیش دبستانی استان کهگیلویه و بویر احمد در سال تحصیلی (1392-1393) پایان نامه کارشناسی ارشد چاپ شده، دانشگاه خوارزمی
- مرتضی نژاد؛ عطاران؛ حسینی خواه و عباسی (1396). بررسی عناصر طراحی برنامه درسی کارآفرینی بر اساس رویکرد تطبیقی. فصلنامه مطالعات برنامه درسی ایران، 11(44):80-49.

- Axelsson, K., Hägglund, S., & Sandberg, A. (2015). Entrepreneurial Learning in Education: Preschool as a Take-Off for the Entrepreneurial Self. *Journal of education and training*, 2(2), 40-58
- Bassok, D. (2010). Do Black and Hispanic children benefit more from preschool? Understanding differences in preschool effects across racial groups. *Child development*, 81(6), 1828-1845.
- Christianti, M., Suprayitno, B., & Cholimah, N. (2019). The Learning Design of Entrepreneurship Learning Model for Early Age Children. *Asia Pacific Journal of Multidisciplinary Research*, 7(3), 121-128.
- Cope, J. (2003). Entrepreneurial learning and critical reflection: Discontinuous events as triggers for 'higher-level' learning. *Management learning*, 34(4), 429-450.
- Eber, P. A., & Parker, T. S. (2007). Assessing Student Learning: Applying Bloom's Taxonomy. *Human Service Education*, 27(1), 45-53
- Fejes, A., Nylund, M., & Wallin, J. (2019). How do teachers interpret and transform entrepreneurship education? *Journal of Curriculum Studies*, 51(4), 554-566.
- Friedman-Krauss, A., Barnett, W., Weisenfeld, G., Kasmin, R., Dircrechio, N, Horowitz, M. (2018). The state of preschool 2017 state preschool yearbook. National Institute for Early Education Research
- Fuchs, L. S., Fuchs, D., Stuebing, K., Fletcher, J. M., Hamlett, C. L., & Lambert, W. (2008). Problem solving and computational skill: Are they shared or distinct aspects of mathematical cognition? *Journal of educational psychology*, 100(1), 30-47.

- Heilbrunn, S. (2010). Advancing entrepreneurship in an elementary school: A case study. *International Education Studies*, 3(2), 174-184.
- Insulander, E., Ehrlin, A., & Sandberg, A. (2015). Entrepreneurial learning in Swedish preschools: possibilities for and constraints on children's active participation. *Early Child Development and Care*, 185(10), 1545-1555.
- Juvova, A., Cech, T & Duda, O. (2017). Education for Entrepreneurship- A challenge for School Practice. *Acta Educationis Generalis*, 7, 3: 63- 75.
- Krathwohl, D. R. (2002). A revision of Bloom's taxonomy: An overview. *Theory into practice*, 41(4), 212-218.
- Lackeus, M., & Middleton, K. W. (2015). Venture creation programs: bridging entrepreneurship education and technology transfer. *Education+ training*, 57(1), 48-73.
- Marnoto, S., & Carvalho, J. (2016). Developing Entrepreneurship Skills in Children and Teenagers. *Obrazovanje za poduzetništvo-E4E: znanstveno stručni časopis o obrazovanju za poduzetništvo*, 6(2), 67-78.
- Nielsen, S. L., & Gartner, W. B. (2017). Am I a student and/or entrepreneur? Multiple identities in student entrepreneurship. *Education + Training*, 59(2), 135-154.
- Obisanya, J. F., & Akinbami, C. A. O. (2010). Entrepreneurship education and undergraduates' attitude to self-employment: a case study of a Nigerian University. *IFE Psychologia: An International Journal*, 18(2), 87-107.
- Pinho, M. I., Fernandes, D., Serrão, C., & Mascarenhas, D. (2019). Youth start social entrepreneurship program for kids: Portuguese UKIDS-case study. *Discourse and Communication for Sustainable Education*, 10(2), 33-48.
- Pittaway, L., Rodriguez-Falcon, E., Aiyegbayo, O., & King, A. (2011). The role of entrepreneurship clubs and societies in entrepreneurial learning. *International Small Business Journal*, 29(1), 37-57.
- Rao, S., & Perry, C. (2003). Convergent interviewing to build a theory in under-researched areas: principles and an example investigation of Internet usage in inter-firm relationships. *Qualitative Market Research: An International Journal*.
- Raposo, M., & Do Paço, A. (2011). Entrepreneurship education: Relationship between education and entrepreneurial activity. *Psicothema*, 23(3), 453-457.
- Samad, F., Wondal, R., Mahmud, N., Haryati, H., & Purba, N. (2021). The Implementation of 'Market Day' Activities to Improve Children Entrepreneurship at Telkom Preschool Ternate. *Jurnal Kependidikan: Jurnal Hasil Penelitian dan Kajian Kepustakaan di Bidang Pendidikan, Pengajaran dan Pembelajaran*, 7(3), 511-519.
- Sarikaya, M., & Coşkun, E. (2015). A new approach in preschool education: Social entrepreneurship education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 195, 888-894
- Seikkula-Leino, J. (2011). The implementation of entrepreneurship education through curriculum reform in Finnish comprehensive schools. *Journal of Curriculum Studies*, 43(1), 69-85.
- Sidhu, I., Johnsson, C., Singer, K., & Suoranta, M. (2015). A game-based method for teaching entrepreneurship. *Applied Innovation Review*, 1(1), 51-65.
- Sirelkhatim, F., & Gangi, Y. (2015). Entrepreneurship education: A systematic literature review of curricula contents and teaching methods. *Cogent Business & Management*, 2(1), 1-11.

Suffian, S., & Nachiappan, S. (2019). Analysis of Teacher Readiness towards Higher Order Thinking Skills (HOTS) Integration in Preschool Teaching and Learning (TNL). *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 9(7), 417-423.